

Inima ascultătoare: Reflecții asupra fundamentelor Legii

Adresă a Sanctității Sale Benedict al XVI-lea, citită în fața Reichstag-ului, Berlin, 22 septembrie 2011

[...]

Permiteți-mi să îmi încep reflecțiile asupra fundamentului Legii [Recht] cu o scurtă pildă din Sfânta Scriptură. În prima Carte a Regilor este amintit că Dumnezeu l-a invitat pe tânărul rege Solomon, când s-a urcat pe tron, să facă o solicitare. Ce ar putea cere tânărul conducător în acest moment important? Succes - avuție - viață lungă - distrugerea inamicilor săi? Nu alege niciuna dintre acestea. În schimb, el cere o *inimă ascultătoare*, pentru a putea conduce poporul lui Dumnezeu și a discerne între bine și rău (*1 Regi 3:9*)¹. Prin această pildă, Biblia vrea să ne spună ce ar trebui să conteze în mod absolut pentru un politician. Criteriul fundamental și motivația pentru activitatea lui nu trebuie să fie succesul și în mod cert nu câștigul material. Politica trebuie să aspire la dreptate și, astfel, să așeze fundamentele păcii. În mod normal, un politician va căuta succesul, fără de care nu ar avea oportunitatea de a acționa eficient în politică. Însă succesul este subordonat criteriului dreptății, voinței de a face ceea ce e bine și înțelegerii a ceea ce este bine. Succesul poate fi seducător și astfel să deschidă calea spre distrugerea justiției. „În lipsa principiului dreptății, ce altceva ar fi Statul decât o uriașă adunătură de tâlhari?”, cum a spus Sfântul Augustin odată.

Noi, germanii, știm din propria experiență că aceste cuvinte nu sunt doar năluciri. Am văzut cum puterea s-a despărțit de dreptate, cum puterea s-a împotrivit dreptății și a nimic-o, pentru că Statul să devină un instrument al distrugerii dreptății - o bandă de tâlhari foarte bine organizată, capabilă să amenințe întreaga lume și să o aducă pe marginea prăpastiei. A servi dreptatea și a lupta împotriva dominației nedreptății este și rămâne sarcina esențială a politicianului. Într-un moment din istorie când omul a dobândit o putere până acum de neconceput, această sarcină devine o urgență. Omul poate distruge lumea. Se poate manipula pe el însuși. Poate, cum s-ar spune, să creeze ființe omenești și să le nege umanitatea. **Cum recunoaștem ce e bine? Cum putem discerne între bine și rău, între ceea ce e cu adevărat bine și ceea ce pare un lucru bun? Chiar și acum, cererea lui Solomon rămâne problema decisivă cu care se confruntă politica și politicienii de astăzi.**

Pentru multe dintre lucrurile ce trebuie reglementate prin lege, suportul majorității poate servi ca un criteriu suficient. Cu toate acestea, este evident că pentru problemele fundamentale ale legislației, unde demnitatea omului și a umanității sunt în joc, principiul majorității nu este de

¹ În Biblia ortodoxă versetul se regăsește în Cartea a treia a Regilor (n. tr.)

ajuns: toată lumea într-o poziție de responsabilitate trebuie să caute personal criteriile ce trebuie urmărite când se așează bazele unei legi. În secolul al treilea, marele teolog Origen oferea următoarea explicație pentru opoziția creștinilor în fața anumitor sisteme juridice: „Să presupunem că un om era forțat să trăiască printre sciți, ale căror legi sunt contrare legii divine; un astfel de om, de dragul legii adevărate, deși ilegală printre sciți, s-ar asocia în mod just cu oameni cu aceeași gândire, contrar legilor scite.”²

Această convingere a fost ceea ce a motivat mișcările de rezistență împotriva regimului nazist și a altor regimuri totalitare, făcând astfel un mare serviciu dreptății și umanității întregi. Pentru acești oameni era indisputabil că legea în vigoare era, de fapt, ilegală. Însă, când este vorba de deciziile unui politician democrat, chestiunea a ce corespunde acum legii adevăratei, ce este cu adevărat bine și poate fi adoptat ca lege, este mai puțin evidentă. În termenii aspectelor antropologice de substrat, azi nu este în nici un fel evident ce este drept și poate avea puterea unei legi. Recunoașterea a ceea ce este cu adevărat just și servirea astfel a justiției prin construirea legilor nu a fost niciodată simplă; iar astăzi, având în vedere vasta extindere a cunoștințelor și a capacităților noastre, a devenit [o problemă] și mai grea.

Cum recunoaștem ce este bine? În istorie, sistemele legislative au fost aproape întotdeauna bazate pe religie: deciziile cu privire la ce era legal au fost luate făcând referință la divinitate. Spre deosebire de alte religii mari, **creștinismul nu a propus Statului și societății o lege relevantă, adică un sistem juridic derivat din revelația biblică. În schimb, a indicat spre natură și rațiune ca fiind adevăratele surse ale legii și spre armonia dintre rațiunea subiectivă și cea obiectivă, care presupune în mod natural că ambele sfere sunt înrădăcinate în rațiunea creatoare a lui Dumnezeu.** Teologii creștini s-au aliniat așadar unei mișcări filosofice și juridice care a început să prindă formă în al doilea secol I.Hr., când legea socială naturală, dezvoltată de filosofii stoici, a intrat în contact cu cei mai importanți profesori de drept Roman.³ Din această întâlnire s-a născut cultura juridică Occidentală, care a fost și este în continuare de o importanță crucială pentru cultură juridică a omenirii.

Acest mariaj pre-creștin între drept și filosofie a deschis, prin Evul Mediu creștin și prin dezvoltarea juridică a Iluminismului, calea către Declarația Drepturilor Omului și către Legea fundamentală germană⁴ din 1949, prin care națiunea noastră s-a angajat să respecte „drepturile inviolabile și inalienabile ale omului ca fundament al oricărei comunități umane, al păcii și dreptății în lume”.

Pentru dezvoltarea Dreptului și dezvoltarea umanității era foarte important ca teologii creștini să se alinieze împotriva legii religioase asociate cu politeismul și să recunoască **rațiunea și natura în inter-relația lor ca sursa universal valabilă a legii.** Acest pas fusese deja făcut de către Sf. Pavel în Epistola către Romani, unde spunea: „Căci, când păgânii care nu au lege

² *Contra Celsum*, Cartea 1, Cap. 1. Cf. A. Fürst, “Monotheismus und Monarchie. Zum Zusammenhang von Heil und Herrschaft in der Antike”, *Theol.Phil.* 81 (2006), pp. 321-338, citat la p. 336; cf. și J. Ratzinger, *Die Einheit der Nationen. Eine Vision der Kirchenväter* (Salzburg and Munich, 1971), p. 60.

³ Cf. W. Waldstein, *Ins Herz geschrieben. Das Naturrecht als Fundament einer menschlichen Gesellschaft* (Augsburg, 2010), pp. 11ff., 31-61.

⁴ Constituția (n. tr.)

(Tora lui Israel), din fire fac ale legii, aceștia, neavând lege, își sunt loruși lege, / Ceea ce arată fapta legii scrisă în inimile lor, prin mărturia conștiinței lor și prin judecățile lor, care îi învinovătesc sau îi și apără” (Romani 2:14 și urm.) Aici vedem cele două concepte fundamentale, al naturii și al conștiinței, unde conștiința nu este nimic altceva decât *acea inimă ascultătoare* a lui Solomon, mintea care este deschisă limbajului firii.

Dacă aceasta pare să ofere o explicație clară asupra fundamentelor Legii până la epoca Iluminismului, până la Declarația Drepturilor Omului de după al Doilea Război Mondial, moment al conceperii Legii noastre Fundamentale, a existat o schimbare dramatică de situație în ultima jumătate de secol. Ideea dreptului natural este văzută azi ca fiind o doctrina în special catolică, ce nu merită adusă în discuție într-un mediu non-creștin, până într-acolo încât ni se face rușine chiar să o menționăm.

Dați-mi voie să prezint în linii generale cum a apărut această situație. În mod fundamental, din cauza ideii că există o prăpastie de netrecut între „este” și „ar trebui”. Un „ar trebui” nu poate rezulta din „este”, fiindcă cele două sunt situate în planuri complet diferite. Motivul pentru aceasta este că, între timp, înțelegerea pozitivistă asupra naturii a devenit aproape universal acceptată. Dacă natura, după spusele lui Hans Kelsen, este văzută ca „un agregat de date obiective, legate între ele în termeni de cauză și efect”, atunci, într-adevăr, nici o indicație etică, de niciun fel, nu poate deriva din aceasta.⁵

O concepție pozitivistă asupra naturii, văzută ca fiind pur funcțională, așa cum științele naturii o consideră, este incapabilă de a produce orice pod către etică și lege și, încă odată, oferă doar răspunsuri funcționale. Același lucru se aplică și rațiunii, conform înțelegerii pozitvistice care este larg considerată ca singura științifică. Orice nu poate fi verificat sau falsificat, conform acestei gândiri, nu aparține strict înțeleș domeniului rațional.

Astfel, religia și etica trebuie atribuite domeniului subiectiv și rămân exterioare planului rațional, în cel mai strict sens al cuvântului. Acolo unde rațiunea pozitivistă domină, până la excluderea tuturor celorlalte – așa cum se întâmplă în general în atitudinea publică – atunci **sursele clasice ale cunoașterii eticii și legii sunt excluse.** Aceasta este o situație dramatică, ce afectează pe toată lumea și asupra căreia este necesară o dezbatere publică. Într-adevăr, un țel esențial al acestei adresări este acela de a face o invitație urgentă la lansarea unei astfel de dezbateri.

Abordarea pozitivistă a naturii și rațiunii, punctul de vedere general pozitivist asupra lumii în general, este o dimensiune extrem de importantă a capacității și cunoașterii umane, de care nu putem în nici un fel să ne dispensăm. Dar în sine, nu este o cultură suficientă, nu corespunde dimensiunii întregi a condiții umane. Pe când rațiunea pozitivistă se consideră singura cultură suficientă și suprimă orice alte realități culturale până la statutul de subculturi, diminuează omul, amenințându-i umanitatea. Spun asta având în mod special în minte Europa, unde se fac eforturi concentrate pentru a recunoaște doar pozitivismului rolul de cultură comună și bază comună pentru crearea legilor, reducând

⁵ Cf. Waldstein, op. cit., pp. 15-21.

celelalte valori și perspective ale culturii noastre la nivel de subcultură, cu rezultatul că Europa, în comparație cu celelalte culturi ale lumii, este lăsată într-o stare fără cultură iar, în același timp, mișcări extremiste și radicale iau naștere pentru a umple golul acesta.

În autoproclamata ei exclusivitate, rațiunea pozitivistă, care nu recunoaște nimic dincolo de simpla funcționalitate, seamănă cu un buncăr de beton fără ferestre, în care noi singuri furnizăm lumina și condițiile atmosferice, nemai dorind să le obținem din marea lume a lui Dumnezeu. Și, cu toate acestea, nu putem să ne ascundem faptul că, până și în lumea aceasta artificială, ne bazăm încă, în ascuns, pe materia primă a lui Dumnezeu, pe care o remodelăm în produsele noastre proprii. Ferestrele trebuie larg deschise din nou, trebuie să vedem lumea largă, cerul și pământul încă odată și să învățăm să le utilizăm corect.

Dar cum putem face aceasta? Cum să ne găsim calea în lumea largă, în ansamblu? Cum poate rațiunea să își redescopere adevărata ei măreție, fără să fie deturnată în iraționalitate? Cum poate natură să se reafirme, în adevărata ei profunzime, cu toate cerințele ei, cu toate directivele ei? Aș dori să amintesc unul din evenimentele din istoria politică modernă, sperând că nu o să fiu înțeles greșit și nici n-o să provoc prea multe polemici unilaterale. Aș spune că apariția mișcării ecologiste în politica Germaniei, din anii '70 înapoi, chiar dacă nu a deschis larg ferestrele, totuși a fost și continuă să fie un strigăt după aer proaspăt, un strigăt care nu poate fi ignorat și lăsat deoparte doar pentru că prea mult din el pare să fie prea irațional⁶. Tinerii au ajuns să realizeze că este ceva greșit în relația noastră cu natura, că materia nu este doar materie primă pe care să o modelăm noi după bunul nostru plac, ci că pământul are o demnitate a lui iar noi trebuie să îi urmăm directivele. Spunând asta, nu promovez nici un partid politic - departe de intenția mea. Dacă ceva e în neregulă în relația noastră cu realitatea, atunci trebuie să reflectăm cu toții serios asupra întregii situații și să punem sub semnul întrebării înseși fundațiile culturii noastre.

Permiteți-mi să zăbovesc încă puțin asupra acestui subiect. Importanța ecologiei nu mai este disputată. Trebuie să ascultăm vocea naturii și să răspundem în consecință. Însă aș dori să subliniez un lucru ce mi se pare neglijat, așa cum a fost și în trecut: există și o ecologie a omului. Și omul are o natură, pe care trebuie să o respecte și pe care nu o poate manipula după voia sa. Omul nu se creează pe sine. El este intelect și voință, dar este de asemenea natură, și voința lui este corect direcționată dacă își respectă natura, o ascultă și se acceptă pe sine pentru ceea ce este, că pe cineva care nu s-a creat singur. Doar astfel este adevărata libertate umană împlinită.

Să ne reîntoarcem la conceptele fundamentale ale naturii și rațiunii, de la care am pornit. Marele susținător al pozitivismului legal, Kelsen, aflat la vârstă de 84 de ani - în 1965 - a abandonat dualismul dintre „este” și „ar trebui”. (mi se pare consolator că gândirea rațională este evident încă posibilă la vârstă de 84 de ani!) Mai înainte spusese că normele pot proveni doar din voință. Natura, deci, poate să cuprindă norme, adaugă el, doar dacă o voință le-a pus acolo. Dar aceasta, spune el, ar presupune un Dumnezeu Creator, a cărui voință a pătruns în natură. „Orice încercare de a discuta adevărul acestei credințe este cu totul inutilă”, a observat

⁶ Papa se referă la caracterul radical, extremist al unei părți din mișcarea ecologistă (n. tr.)

el⁷. Este, într-adevăr? - mă întreb. Este într-adevăr fără sens să te întrebi dacă rațiunea obiectivă, care se manifestă în natură, nu presupune cumva o rațiune creativă, un *Spirit Creator*?

În acest punct, moștenirea culturală a Europei ar trebui să ne vină în ajutor. **Convingerea că există un Dumnezeu Creator a dus la apariția drepturilor omului, a ideii egalității tuturor oamenilor în fața legii, a recunoașterii inviolabilității demnității umane a fiecărei persoane și a conștientizării responsabilității oamenilor pentru propriile lor acțiuni. Memoria noastră culturală este formată de aceste cugetări raționale. Să ignorăm acest lucru, să îl dezmințim că pe ceva „din trecut” ar însemna să dezmembrăm cultura noastră în totalitate și să o privim de deplinătatea ei.**

Cultura Europei a luat naștere prin întâlnirea între Ierusalim, Atena și Roma - prin întâlnirea între monoteismul Israelului, rațiunea filosofică a grecilor și dreptul Roman. Această întâlnire a format identitatea Europei. Prin recunoașterea responsabilității umane în fața lui Dumnezeu și prin confirmarea inviolabilității demnității tuturor persoanelor, s-au stabilit criteriile Legii: aceste criterii suntem chemați să le apărăm, în acest moment al istoriei noastre.

În momentul în care și-a asumat rolul de judecător, tânărul rege Solomon a fost invitat să facă o rugămintă. Cum am proceda noi, legiuitorii de azi, dacă am fi invitați să facem o rugămintă? Ce am solicita? Cred că, până și azi, nu ne-am dori nimic altceva decât o *inimă ascultătoare* și capacitatea de a discerne între bine și rău; și, astfel, să facem cu adevărat dreptate, să servim justiția și pacea.

Vă mulțumesc pentru atenție!

Sursa: www.vatican.va

⁷ Cf. Waldstein, op. cit., p. 19.